

Peter C. Caldwell, *Dictatorship, State Planning and Social Theory in the German Democratic Republic*, Cambridge 2003, Cambridge University Press, 220 s., ISBN 0-521-82090-1

Vztah komunistického hnutí a státně socialistického politického řádu k modernitě a modernizaci patří mezi základní problémy studia komunismu už od dob bolševické revoluce v Rusku. Po pádu evropských komunistických diktatur v roce 1989, resp. 1991, jehož jednou ze základních příčin bylo dlouhodobě indikované strukturální selhání státně socialistických ekonomik v soutěži s demokratickým kapitalismem, se zdálo, že tato otázka ztratila na důležitosti. Jistě to platí o politické motivaci (nač studovat politický řád, který prokázal, že není skutečnou alternativou ke kapitalistické modernizaci), mnohem méně však o motivaci historicko-analytické. V odborné literatuře zabývající se touto otázkou však můžeme pozorovat existenci dvou základních perspektiv, které poskytují poněkud odlišný obraz. První v návaznosti na wallersteinovský modernizační model zobrazuje dějiny východoevropského komunismu jako dějiny nepodařené snahy o vyrovnání modernizačního náskoku evropského „centra“, jako „okliku z periferie na periferii“.¹ Druhá perspektiva, *cum grano salis* pohrobek teorie konvergence mezi kapitalismem a socialismem, je opatrnější v posuzování jednoznačného selhání komunistického modernizačního projektu a snaží se na státní socialismus dívat z hlediska pojmu „modernizační diktatury“, tj. fenoménu s širší platností nacházejícího svůj výraz i v kapitalistickém světě (Pinochet, Fujimori apod.). Tuto cestu volí také americký historik Peter C. Caldwell, autor monografie na zdánlivě odtahované téma plánování a politické filozofie ve východním Německu v prvních dvou dekádách jeho existence.

Všeobecná výpověď o povaze státního socialismu je však až druhotným výsledkem Caldwellovy studie založené na konkrétním případě a množství empirického materiálu.

Autor přitom vychází z díla Talcotta Parsonse, který viděl podstatu modernizace v procesu postupující diferenciaci a osamostatňování jednotlivých sociálních systémů vytvářejících komplexní moderní společnost. Caldwell si je vědom nedostatků, které přináší zaměření modernizační teorie na velké struktury, instituce a aktéry sociálního procesu, což se snad nejvýrazněji projevuje ve snaze o vysvětlení

ni zhroucení komunistické diktatury v souvislosti s nárůstem „apolitické“ resistance na nižší úrovni společenské interakce, resp. v rovině každodenního života. Přesto však podle něj modernizační teorie dobře vystihuje základní aspekt státního socialismu, totiž snahu o podřízení jednotlivých autonomních, seberegulujících sociálních systémů a institucí politické logice, tzn. centrálnímu státnímu plánování řízenému komunistickou stranou. Plán jako základní organizační symbol, okolo něhož byla vystavěna celá politická i hospodářská struktura, plnil ve státním socialismu v zásadě tři základní funkce. Za prvé byl technickým prostředkem organizace a ovládnání moderní průmyslové ekonomiky, za druhé byl politickým ideálem totálního ovládnutí společnosti a za třetí byl svého druhu cestovní mapou celospolečenského směřování ke kvalitativně jinému světu. Váha těchto jednotlivých aspektů se však postupem doby měnila, takže z plánu jako „heroického nástroje pro stvoření kvalitativně nového světa“ v raných 50. letech se časem stala pouhá „technická metoda – jedna mezi mnohými – pro organizaci průmyslové produkce“ (s. 1-7). Jak k tomu došlo, sleduje autor na základě analýzy některých klíčových oblastí reflexe státního plánování v NDR, ekonomické a právní teorie a politické filozofie v 50. a 60. letech.

V první kapitole Caldwell rozebírá diskuse teoretiků socialistického hospodářství po Stalinově smrti v roce 1953 a dělnickém povstání v NDR téhož roku. V té době bylo již i státním plánovačům v celém východním bloku zřejmé, že plánované hospodářství s důrazem na extenzivní růst a obory těžkého průmyslu musí projít zásadní strukturální změnou, pokud nemělo dojít k jeho celkovému zhroucení. Caldwell se soustředí na úsilí reformních východoněmeckých ekonomů, především Fritze Behrense a Arne Benaryho, adaptovat teorii plánovaného hospodářství na situaci „přechodného období mezi kapitalismem a socialismem“, kdy ještě zákon hodnoty zcela neztratil svou úlohu, ačkoli její socialistická revoluce a zrušení soukromého vlastnictví měly časem překonat. Základní rozpor socialistického hospodářství mezi plánem a potřebami trhu, resp. zákonem hodnoty, se s největší naléhavostí projevovat na podnikové úrovni. Proto se stejně jako v případě dalších lidových demokracií ve střední Evropě úsilí reformátorů soustředilo na otázku, jak sladit zachování základní složky socialistického hospodářství, tj. vědomého plánování, která však měla nyní na úkor normativity plánu zdůrazňovat jeho regulativní charakter, s větší mírou flexibility podnikové sféry pomocí decentralizace ekonomického rozhodování a zavedení ekonomické zainteresovanosti podniků. Podporu pro své argumenty východoněmeckí ekonomové nacházeli jednak v období Nové ekonomické politiky (NEP) v sovětském Rusku na počátku 20. let, jež sloužila jako vzor pro „přechodové období k socialismu“, zajímavý však byl v případě východního Německa též další výrazný argumentační prvek, jímž se stal negativní příklad „monopolně-kapitalistické příkazové ekonomiky“ nacistického Německa. V roce 1956, jak ukazuje Caldwell, došel Fritz Behrens ve své veřejné

¹ V tomto ohledu srov. reprezentativní IVAN T. BEREND, *Central and Eastern Europe 1944-1993. Detour from the Periphery to the Periphery*, Cambridge 1998.

kritice stavu východoněmeckého hospodářství tak daleko, že hovořil přímo o objektivním rozporu mezi rostoucími výrobními silami a výrobními vztahy socialistické ekonomiky řízené podle sovětského vzoru. Tento byrokratický centralismus měl podle Behrense více společného s německým, centralizovaným, válečným hospodářstvím než se socialismem. „Představa, že stát může dělat vše a že každá, i ta nejprivátnější záležitost musí být řízena a kontrolována státem, není socialistická, nýbrž spíše ‚pruská‘, to je junkerská a monopolistická.“ (s. 52) Tato otevřená kritika strany a celého hospodářského a potažmo politického systému vynesla po potlačení maďarské revoluce na podzim 1956 Behrensovi, Benarymu a dalším obvinění z revizionismu, ztrátu zaměstnání a zákaz publikovat.

Podobně na tom byli také někteří právní teoretici, kteří se v době tzv. tání pokoušeli řešit základní problémy fungování práva ve státně socialistickém systému. Podle Caldwell je v konceptu tzv. socialistické legality neřešitelný rozpor, který vychází se dvou vzájemně neslučitelných „logik politické organizace“. První je založena na myšlence, že základem politického a společenského uspořádání je formalizované právo určující míru a meze jednání státu i jednotlivce, zatímco druhá v zájmu dosažení určitých politických cílů (tj. vybudování komunistické společnosti) prosazuje politickou vůli určitého aktéra, v tomto případě strany, na úkor ostatních aktérů i zákonných norem. Jestliže to byly v případě ekonomie podniky, v právní oblasti se stala uzlovým bodem, kde se v praxi rozporuplnost socialistického práva projevovala zvláště intenzivně, teorie smlouvy. Liberální představa smlouvy jako svobodné, právně závazné dohody mezi dvěma a více stranami ustavující horizontální rovinu společenského či ekonomického fungování odporuje logice centrálně řízené, plánované ekonomiky spočívající výhradně na vertikální institucionální hierarchii. Caldwell ukazuje, jak se tento rozpor mezi formálním právem a administrativním jednáním pokoušeli v letech 1955–1957 v různých oblastech práva řešit teoretici, jako byli Hermann Klenner, Karl Böninger či Heinz Such, doposud zpravidla prominenti režimu. Také oni se ve svém úsilí o definování a formalizaci vztahu mezi legalitou a plánováním odvolávali na sovětské zkušenosti. V opozici vůči právnímu nihilismu spatřujícímu se jménem Jevgenije Pašukanise se dovolávali teorie socialistické zákonnosti kladoucí důraz na formální právní pravidla, již paradoxně v době politických monstrocesů ve 30. letech prosazoval tehdejší generální prokurátor SSSR Andrej Vyšinskij. Také Klenner a spol. však byli v Babelsbergu v dubnu 1958 na stranické konferenci věnované socialistickému právu obviněni z právního revizionismu a formalismu a jejich teorie byly na dlouhá léta nahrazeny právní koncepcí Karla Polaka jednoznačně podřizující formálně legální rovinu politické praxi a vědomému plánování odvozeného z domněle poznatých zákonitostí historického vývoje.

Jak konstatuje Caldwell, přehodnocení způsobů plánování či hledání kompromisů v právní oblasti odehrávající se více či méně na technické rovině nutně muse-

lo začít přelévat v politickou kritiku mimořádných pravomocí komunistické strany v rámci centrálního plánování, jinými slovy v kritiku pojmu „historického vědomí“. Tento pojem byl podle Caldwell úhelným kamenem ideologie státně socialistického plánování, neboť komunistická strana si nárokovala nejvyšší vědecké poznání světa, jež jí mělo umožňovat vědomé řízení společnosti v souladu se zákonitostmi sociálního vývoje. Také tento ústřední pojem „vědomí“ byl však už v 50. letech předmětem reflexe a kritiky ve východním Německu, a sice mezi tehdejšími marxistickými filozofy. Caldwell si vybírá dva přední reprezentanty oboru, Ernsta Blocha a Otto Rugarda Groppa, na nichž ilustruje dvě hlavní názorové pozice. Ačkoli oba hráli důležitou úlohu při prosazování stalinské verze marxismu-leninismu v NDR a oba lze považovat za ortodoxní komunisty, z Groppa, bývalého Blochova žáka a chráněnce, se po roce 1956 stal přední stranický filozof obhajující konzervativní stranickou linii, zatímco Bloch byl v této době (mj. též Groppem) odsouzen jako přední revizionista a tvůrce idealistického učení plného mystických prvků. Podle autora studie totiž hloubka Blochova filozofického myšlení na rozdíl od Groppova marxisticko-leninského katechismu vedla nejen k rozdílným závěrům v základních otázkách dialektického materialismu mezi nimi, ale do značné míry dokonce podkopávala i samo politické přesvědčení Ernsta Blocha, který byl až do své emigrace v roce 1961 v zásadě loajální vůči stranickému vedení i politickému režimu. Blochova (Hegelem inspirovaná) problematizace epistemologického statusu vztahu historického objektu a subjektu v marxistické filozofii v jeho stěžejním díle *Das Prinzip Hoffnung*, vydaném v polovině 50. let, totiž v konečném důsledku zpochybnila jednoznačnost komunistického mocenského nároku. V poslední instanci šlo o stěžejní otázku, jak může subjekt imanentní světu, je-li svět, resp. hmota, prvotním činitelem, dokonale svět poznat coby objekt svého zkoumání, což bylo a je základem marxistického ztotožnění revoluční praxe a údajného vědeckého poznání. Bloch svou charakteristikou falešného vědomí jako „předčasné harmonizace společenských protikladů“ implicitně poukázal na možnost (ve skutečnosti zcela zřejmou), že komunistická strana nedosáhla identity historického subjektu a objektu, neboli, že diktatura proletariátu ve své reálné podobě je předčasným signálem nadcházejícího příchodu nové společenské formace, v Blochově terminologii konkrétní dějinné utopie (s. 127).

Všechny tyto pokusy o kritické myšlení ať už v zájmu praktické reformy v oblasti hospodářství či práva či ve snaze o překonání teoretických rozporů jednotlivých oborů či dokonce celé marxistické filozofické soustavy byly v Blochově případě umlčeny po konzervativním obratu vedení SED, jež zvláště po událostech v Maďarsku a Polsku na podzim 1956 nehodlalo ohrozit svůj mocenský a diskurzivní monopol. To však neznamená, že by se tím zbavilo problémů, na něž tito tzv. revizionisté poukazovali a které se snažili jako pravověrní komunisté řešit. Po roce 1961, kdy byla postavena Berlínská zeď, došlo k jakémusi znovuzaložení

NDR. Po VI. sjezdu strany v roce 1963, kde Walter Ulbricht vyhlásil tzv. Nový ekonomický systém, hledalo vedení strany a státu ve svém legitimizačním úsilí oporu spíše ve vizi technologického pokroku než ve vypjatém antifašismu a komunistickém heroismu předešlého desetiletí. Caldwell v poslední obsáhlé kapitole ukazuje, jak se základní otázky vztahu mezi ekonomickou efektivitou a centrálním plánem, mezi závazností právního řádu a vše překonávajícími nároky strany a konečně vztahu mezi jednotlivými sociálními aktéry a celkem státně-politické kolektivity znovu vynořovaly na povrch, tentokrát však zahaleny do neutrálního jazyka kybernetiky. Nová věda byla nejdříve uznána v Sovětském svazu a po spektakulárním úspěchu sovětského kosmického programu v podobě první umělé družice i v celém východním bloku. Jako teorie dynamických, seberegulujících systémů a jejich propojení se subsystémy nabízela kybernetika podle Caldwellova relativně schůdnou cestu k novému promýšlení základních principiálních otázek, a to dokonce pod hlavičkou nyní modernizovaného pojmu „demokratického centralismu“. Hlavní figurou zde byl Blochův nástupce na pomyslném filozofickém trůnu v NDR Georg Klaus, který se pomocí kybernetické teorie a zejména role regulativních, zpětnovazebných řídicích a samočinných procesů pokusil o znovudefinování leninské epistemologie založené na tzv. teorii odrazu. Klaus tak došel k teoretické redefinici marxistického pojmu vědomého subjektu ve formě meta-subjektu, neboli několikanásobně abstrahované reflexe původní empirické skutečnosti. Odtud také Klausovo pojetí „demokratického centralismu“ jako systému, v jehož rámci mají jednotlivé subsystémy možnost nápravy, učení a adaptace na výzvy vnějšího prostředí, aniž by tím „ohrozily celkové plánování a sjednocené směřování systému jako celku“ (s. 158). Klausova formulace demokratického centralismu, jež měla být též základem Nového ekonomického systému, celkem jasně poukazovala k potřebě zdravé míry svobody rozhodování na lokální úrovni, měl-li si stát, resp. strana, zachovat svůj charakter homeostatického systému. Vědomá kontrola seshora byla tak i z teoretického hlediska možná jedině v tom případě, že bude v jistém smyslu slepá k detailům zdola. Caldwell dále popisuje, jak se Klausova kybernetická teorie zpětně promítala do právního myšlení v případě Uwe-Jense Heuera či ekonomické teorie Gunthera Kohlmeje. Všechny tyto kritické analýzy formulované zdánlivě neutrálním jazykem systémové teorie končily zpravidla výzvou k decentralizaci a větší autonomii jednotlivých subsystémů. S novými problémy v hospodářském sektoru ale především pak po potlačení Pražského jara byly i tyto reformní ambice v NDR zameteny pod stůl, což však zároveň představovalo počátek konce státního socialismu ve střední a východní Evropě.

Ve svých obecných závěrech je Caldwell celkem pochopitelně zdrženlivý a strana se blahosklonných hodnocení či rádoby vědoucí ironie na úkor nepřilíší sympatického východoněmeckého režimu, typických figur soudobé historické pseudoreflexe. Nedává odpovědi na svrchu zmíněné otázky vztahu státního socialismu

a modernizace, avšak zároveň chápe jeho konečný kolaps a diskreditaci v širší dimenzi jako konec jedné dlouhé evropské tradice politického myšlení a politické organizace. Spolu s modelem ekonomické organizace podle něj na konci 20. století odešel i ideál silné, sebe-organizující, sebe-uvědomělé, „suverénní“ společnosti, tedy jeden z ústředních ideálů 19. a 20. století (s. 195-196). Hlavním konkrétním závěrem, který zároveň potvrzuje Caldwellova vlastní systémově teoretická východiska, je poznatek, že státní socialismus v NDR už ve svých počátcích sám zplodil své vlastní kritiky, kteří poukazovali jazykem odpovídajícím danému kontextu na jeho základní vnitřní rozpory a dilemata. V jistém smyslu tak dává za pravdu stranickým vůdcům, kteří bránili veřejnému působení revizionistů a snažili se omezit jejich vliv, neboť intelektuálové typu Behrense, Blocha či Klennera bez ohledu na své osobní motivy odhalovali fundamentální problémy státního socialismu, a podkopávali tak autoritu komunistické strany a tím i legitimitu politického řádu.

Tím se však dostávám k nejproblematičtějšímu aspektu Caldwellovy studie, jímž je koncept legitimacy a legitimizace. Opakujícím se závěrem rozboru konkrétních teoretických diskusí je, že jejich implicitním jádrem byl spor o legitimitu marxisticko-leninského modelu politické organizace. Stejně samozřejmě hovoří autor o legitimizačních procedurách a úsilí stranického vedení, a dokonce postuluje základní změnu v legitimizační taktice režimu, ke které došlo na začátku 60. let. Zároveň však tyto teoretické koncepce, které tvoří pozadí celé knihy, nikde nevyšvětluje a především se nevyrovnává s poměrně rozsáhlou literaturou, jež narůstá již od 70. let, nemluvě o posledním desetiletí, kdy se otázka legitimizace státního socialismu (komunistického panství, reálného socialismu atd.) opět stala jedním z velkých témat historiografie východoevropského komunismu, a zvláště pak dějin NDR. Autor tak zcela ignoruje rozsáhlé a vcelku úspěšné bádání nad otázkami reprezentace a manipulace s „národními“ dějinami ve východním Německu, resp. výzkumu „historické kultury“ a role individuální a kolektivní historické paměti ve vztahu k „odborně vytvářenému vědění“ o minulosti, zkrátka badatelského směru, který se pod hlavičkou *Geschichte als Herrschaftsdiskurs* stal neodmyslitelnou součástí soudobé historické reprezentace tohoto období.²

2 Srov. některé z reprezentativních prací: MARTIN SABROW, *Geschichte als Herrschaftsdiskurs. Der Umgang mit der Vergangenheit in der DDR*, Köln-Weimar-Wien 2000; TYŽ, *Das Diktat des Konsenses. Geschichtswissenschaft in der DDR 1949-1969*, München 2001; KONRAD JARAUSCH, MARTIN SABROW (Hg.), *Die historische Meistererzählung. Deutungslinien der deutschen Nationalgeschichte nach 1945*, Göttingen 2002; STEFAN EBENFELD, *Geschichte nach Plan? Die Instrumentalisierung der Geschichtswissenschaft in der DDR am Beispiel des Museums für Deutsche Geschichte in Berlin (1950-1955)*, Marburg 2001; ILKO-SASCHA KOWALCZUK, *Legitimation eines neuen Staates. Parteiarbeiter und der historischen Front Geschichtswissenschaft in der SBZ/DDR 1945-1961*, Berlin 1997.

Caldwell vychází z předpokladu, že hlavní způsob legitimizace východoněmeckého režimu po celou dobu jeho existence představovala účelově racionální legitimizační argumentace spočívající na marxistické dějinné teleologii, jež svůj symbol našla v mnohoznačném pojmu „centrálního plánu“. Svá východiska Caldwell opírá především o vlivnou studii německé socioložky Sigrid Meuschelové a z obecně filozofického hlediska hledá podporu také v jedné ze základních prací o politické filozofii marxismu z pera polského historika filozofie Andrzeje Walického.³ Jejich důraz na účelově racionální způsoby legitimizace v marxismu obecně a konkrétně v případě komunistické diktatury v NDR si však vykládá značně jednostranně a nevšímá si dalších aspektů legitimizačních procedur, na něž i sama Meuschelová upozorňuje, ať už jde o prvky charizmatičtějšího politického řádu či přítomnost nacionalistických topoi ve východoněmeckém antifašismu zejména v 50. letech, jež jsou centrálním námětem výše zmiňovaných prací k východoněmecké historické kultuře.

Nejde přitom jen o to, že by si autor všiml jen jednoho z ústředních aspektů úsilí o veřejné ospravedlnění státně socialistického politického řádu (což je samozřejmě legitimní výzkumný záměr), a pouze to zapomněl čtenáři sdělit. Caldwellova rekonstrukce vzniku ekonomického, právního a filozofického marxistického revizionismu totiž trpí jistou jednostranností, jež je výsledkem absence širšího společenského a diskurzivního dobového kontextu, ale také poněkud přímočaré badatelské hypotézy. Pomineme-li oblast kulturní a výchovné politiky stejně jako případně jiné než racionální formy legitimizace, je třeba si uvědomit, že nároky ústřední politické doktríny na vědeckost a tím i uznání účelově racionálních důvodů existence daného politického řádu se zdaleka neodehrávaly jen v oblasti tvorby a diskuse o centrálním plánování. Vzhledem k holistickému charakteru marxismu byla stejně podstatná jako ekonomie či právní věda například historiografie, v tomto případě nikoli v oblasti národních dějin, ale naopak na úrovni obecných diskusí o historickém materialismu, jak dokazuje případ prominentního historika sociálních dějin Jürgena Kuczynského a jeho pojetí role mas v dějinném procesu z této doby, jež mu vyneslo obvinění z revizionismu. Zcela zásadní význam pak hrála ve východoněmeckých poměrech problematika vztahu přírodních věd k dialektickému materialismu. Už v roce 1957 došlo ke střetu mezi stranickým vedením a několika předními vědci, jako byl fyzikální chemik Robert Havemann či fyzik Friedrich Herneck, kteří požadovali větší svobodu přírodovědného bádání a pokoušeli se z tohoto pohledu nově formulovat vztah mezi jednotlivými obory a zastřešujícím dialektickým materialismem. Také oni byli umlčeni v rámci stra-

3 SIGRID MEUSCHEL, *Legitimation und Parteiherrschaft in der DDR*, Frankfurt am Main 1992; ANDRZEJ WALICKI, *Marxism and the Leap to the Kingdom of Freedom*, Stanford 1995.

nické protirevizionistické kampaně, nicméně v 60. letech se Havemann stal vedle Wolfa Biermanna a Stefana Heyma symbolickou figurou reformního komunismu. Havemann byl ve stredoevropských poměrech poměrně unikátní případ (svými východisky snad poněkud připomínající našeho Ladislava Tondla), neboť jeho politická etika a svébytná teorie svobody vycházely nikoli z „humanistického marxismu“ typu Karla Kosíka, Leszka Kołakowského či Agnes Hellerové, nýbrž z marxistického neopozitivismu, promyšlení dopadu teorie kvantové mechaniky na dialektický materialismus, reinterpretace vztahu nutnosti a nahodilosti, a tím vulgarizovaného marxistického pojmu svobody jako poznané nutnosti. Svým významem v rámci východoněmeckého reformně komunistického milieu Havemann v 60. letech zdaleka přesahoval význam Klausovy kybernetické teorie, což však Caldwell zcela opomíjí a Havemanna zmiňuje pouze dvakrát ve zcela okrajové souvislosti.⁴ To mimo jiné asi pramení i ze skutečnosti, že Caldwell nebere v úvahu rozlišení mezi potřebou legitimizace ve vztahu státně socialistického režimu a společnosti na jedné straně a ve vztahu stranického vedení a širších stranických řad, resp. stranické inteligence, na straně druhé. Možná také proto mu v jeho rozboru ekonomického revizionismu 50. let poněkud vypadl zásadní vztah Behrense a Benaryho k reformistické politické frakci v rámci stranického vedení (Fred Oelßner, Karl Schirdewan, Gerhart Ziller atd.). V kapitole věnující se následujícímu období již na tento poměr mezi ekonomickou teorií (Kohlmey) a reformisty v politbyru (Erich Apel, Günter Mittag) poukazuje a přikládá mu značnou důležitost.

Volání po širším dobovém kontextu je samozřejmě poněkud problematické, neboť ve studii tohoto typu by v extrémním případě mohlo zaznívat *ad infinitum*. Je zřejmé, že historik nemůže usilovat o zobrazení historické totality dané doby, a Caldwell proto ve svém rozboru ústředního politického diskurzu východoněmeckého státního socialismu právem volí analytickou metodu sond, a nikoli syntetizující přístup usilující o vyčerpávající přehled. To samozřejmě činí studii mnohem čtivější, avšak zároveň to může vést k názorně prokázané jednostrannosti.

I přes uvedené výtky považuji Caldwellovu monografii za mimořádně zásadní a inspirativní dílo, nejvíce pro historiky komunistických diktatur v zemích méně „probádaných“, než je východní Německo. Největší přínos knihy vidím v konkrétním zobrazení vnitřních antinomii státně socialistického systému a jejich převedení či „přeložení“ na rovinu politicko-filozofických principů srozumitelných i dnešnímu nezasvěcenému čtenáři. Caldwell zdařile rozkrývá hlubší souvislosti zdánlivě esoterických vnitrostranických sporů a poukazuje na jejich konkrétní

4 Srov. např. standardní práci EHRHART NEUBERT, *Geschichte der Opposition in der DDR 1949-1989*, Berlin 1998, s. 152-162.

obsahovou stránku, jež hrála podstatnou úlohu z hlediska fundamentálních principů politického řádu. Zpochybňuje tak jednostranný pohled rádooby realistické teorie moci spatřující v těchto sporech jen politické machinace a boj o moc (jehož přítomnost samozřejmě nepopírá). Ať už s autorem sdílíme jeho perspektivu vycházející z aplikace modernizačního paradigmatu na státní socialismus či nikoli, každopádně, jak se zdá, je to epistemologická pozice umožňující upřednostnit analytický pohled před morálním argumentem.

Michal Kopeček

Angela Steidele, *In Männerkleidern. Das verwegene Leben der Catharina Margaretha Linck alias Anastasius Lagratinus Rosenstengel, hingerichtet 1721. Biographie und Dokumentation*, Köln-Weimar-Wien 2004, Böhlau Verlag, 250 s., ISBN 3-412-16703-7

Catharina Margaretha Linck není historikům a historičkám neznámá. V roce 1891 otiskl nervový lékař Franz Carl Müller část jejího spisu ve Friedrich's Blätter für gerichtliche Medizin und Sanitätspolizei.¹ Brigitte Eriksson přeložila začátkem 80. let 20. století Müllerem vydaný pramen, který nepřesně označila jako trial records, do angličtiny a zveřejnila ho ve zvláštním čísle Journal of Homosexuality.² Tyto dva články, které od sebe dělí devadesát let, jsou příznačné pro proměnu, kterou v této době prodělal vědecký přístup ke stejnopohlavnímu chování lidí v historii. Zatímco Müller hovořil v případě Cathariny Linck o „mužoženě“ („Mannweib“), nazvala Eriksson svůj článek *Poprava lesby v Německu v roce 1721*. Nyní věnovala tomuto v literatuře poměrně známému případu monografii literární vědkyně Angela Steidele. Nespokojila se však s jedním notoricky využívaným pramenem a podnikla – úspěšnou – archivní heuristiku a biografický výzkum; druhou část její knihy tak tvoří důkladná edice všech relevantních textů. Přesto je nutné poznamenat, že pramenem s největší vypovídací hodnotou, na němž Steidele v převážné míře buduje svůj výklad, zůstává Müllerem vydaný posudek berlínského kriminálního kolegia z roku 1721. Autorka ale především v první části nabízí z nejnovějšího stavu genderového bádání vycházející interpretaci života a jednání hlavní aktérky stejně jako dalších lidí a institucí, kteří přišli s tímto ve své době mimořádným osudem do kontaktu. Co se tedy přihodilo s Catharinou Margarethou Linck?

Titul knihy v duchu raně novověkých letáků sugeruje opovážlivý, smělý a společenské normy nerespektující život, který byl potrestán smrtí. Předmětem „pravdivého popsání podvodnice zemí a lidí“ se Catharina Linck ostatně stala bezprostředně po svém zatčení a výslechu. Angele Steidele však není nic vzdálenějšího než ukázat na odstrašující příklad osoby, která své okolí podvedla několikanásob-

1 FRANZ CARL MÜLLER, *Ein weiterer Fall von conträrer Sexualempfindung*, Friedrich's Blätter für gerichtliche Medizin und Sanitätspolizei 1891, s. 279-300.

2 BRIGITTE ERIKSSON, *A Lesbian Execution in Germany, 1721. The Trial Records*, Journal of Homosexuality 6/1980-1981, s. 27-40.